

Moldován-Tóth Boglárka (1979) az ELTE végzős egyiptológia szakos hallgatója, kutatási területe a démotikus bölcséleti irodalom.

Legutóbbi írása az *Ókorban: Hogyan lett könyv a tekercsből? A kopt kódex kialakulásának rövid története* (2005/1–2).

„Ó, szépséges és friss az arany” Egy dal Hathorhoz, Dendara úrnőjéhez

Moldován-Tóth Boglárka

A görög néven Hathorként ismert istennő egyike a legrégebb egyiptomi istenségeknek, akit a kezdetektől folyamatosan tiszteltek. Óegyiptomi neve Hwt.Hr, ami egyrészt ‘felső házat’ jelentett, másrészt ‘Hórusz házat’. Az utóbbi jelentést későkori hieroglif jele szemlélteti is, ez egy ‘birtok’ vagy ‘ház’ jelentésű jelbe rajzolt sólymot ábrázol. A ház az ég, ahol a sólyom alakban tisztelt Hórusz lakik. (Hathor éggel való kapcsolatáról később.) Ábrázolásmódjai és jelképei tulajdonságainak és funkcióinak sokszínűségét mutatják, nevéhez számos mítosz kapcsolódik. Hathor leggyakoribb megjelenési formái: a fiatal nő, a tehén (így jelenik meg az egyiptomi történelemben először, a Narmer-palettán, Kr. e. 3000/2950 körülről), az oroszlán, a víziló, a kobra, a szikomorf; ismerjük továbbá a „Hét Hathor” és a „Tizenkét Hathor” istennőcsoportot. A Hathorhoz szóló dal vonatkozásában ezek közül az istennő ósisteni, teremtéssel kapcsolatos, továbbá a szoláris (vagyis a teremtő napistent, illetve a királyt védelmező), végül a vigasságokkal kapcsolatos aspektusait emelem ki.

Hathor szoros és sokrétű kapcsolatban áll a napistennel. Egyrészt mint Ré lánya – egy dendarai felirat szerint miután Ré egy lótoszon ülve kiemelkedett az ósvízből és szeméit kinyitotta, szeméből könny cseppent a földre, majd ebből a könnycseppből egy gyönyörű nő született, akinek neve: „Az istenek aranya megadatott, Hathor, a Hatalmas, Dendara úrnője”. Másrészt ő Hórusz felesége; gyermekük a forrásokban a leggyakrabban Ihy, a vigasság, a zene és a zenészek patrónusa. Születését Dendarában, Hathor templomában, a születési házban ünnepelték, az épület falaira Ihyhez szóló himnuszokat írtak fel. Az istennő egyik leggyakoribb megjelenési formája a tehén, aki szarvai között kettős tollat és/vagy napkorongot visel. Az *Égi tehén mítoszában* az emberek lázadása után ő emeli az égbe az öregedő napistent. Nuttal, az ég megszemélyesített istennőjével azonosítva ő Ré napisten megújítója, aki minden hajnalban újraszüli a Napot. Így a napisten anyjává válik, aki szarvain emeli a fiatal (azaz reggeli) napistent az égbe. Ezen gondolatot folytatva ő a világ nagy anyja, az ősi, kozmikus Hathor, a természet erejének megszemélyesítője, aki újra és újra teherbe esik és alkot, szül, nevel, fenntart mindent, ami csak a világon létezik. Egyszerre anya, aki a méhében hordja Hóruszt, és feleség – ezt a nászt ünnepelték és ismételték évente Dendarában a „Csodálatos újraegyesülés ünnepén” (lásd alább). Ebből a nászból született Ihy, aki egyszerre ember és sólyom alakú, „földi” és „isteni” keveréke, a királyság szimbóluma. A fáraó egy személyben élő Hórusz és Ihy, a királyné pedig élő Hathor.

Oroszlán képében ábrázolva Szahmet istennővel azonosították Hathort. Szahmet istennő a *Napszem-mítoszban* azt a megbízatást kapja Atumtól, az öregedő napistentől, hogy irtsa ki az emberiséget, mert az fellázadt Atum ellen. Mivel Szahmet megittasodik a vértől, nem engedelmeskedik Atumnak, aki megkegyelmez az embereknek és felszólítja az istennőt, hogy hagyja abba a vérengzést. Ezért piros festékkel kevert sört öntenek a földre, amit Szahmet emberi vérenek hisz és megissza, majd a sok alkoholtól elalszik, és így az emberiség megmenekül. Szahmettel azonosítva tehát Hathor egy további aspektussal, a bosszúálló istennő aspektusával gazdagodik; így érthető, hogy a Királyok Völgye sírjaiban Ré egyenesen Hathort bízza meg azzal, hogy büntesse meg az emberiséget. (Ebben az esetben Hathor mint „Ré szeme” jelenik meg.) Ezen istennő révén lesz továbbá Hathor Ré védelmezője, és ezen védelmező funkció révén azonosították az ureusszal, azaz a fáraó homlokán lévő szent kobraival, aki az uralkodót védelmező isteni hatalom szimbóluma. A királyt védelmező aspektus másképp is megjelenik:

Hathor tehén formában. III. Amenhotep diorit szobra, valószínűleg Thébából (New York, Metropolitan Museum of Art)

Zenészek Zeser Karészeneb 18. dinasztiai thébai sírjában. Balról jobbra: csónak alakú hárfa, lant, táncos, kettős oboa, líra

Hórusz mint sólyom alakú napisten azonos az élő fáraóval, akit – ebből következően – mint napistent Hathor védelmez.

Hathor zenével és tánccal való kapcsolatát a *Vándorló istennő mítosza* meséli el, amely szerint az istennő egyszer megharagudott atyjára és vad oroszlánvá változva kiment a sivatagba; végül Thot segítségével egy mágikus itallal csalták haza. A hazafelé vezető úton a vad oroszlán szelíd szerelem-istennővé változott. (A hazaút első állomása Philae szigete volt, ahol megjelenését a sziget templomában zenével és virágáldozattal ünnepelték.) A hazatérés után esküdött meg Hathor, hogy életét a zenének, táncnak és ittas jókedvnek ajánlja fel. Az istennő papnői magas társadalmi rangú asszonyok voltak, ünnepein, a zenés előadásokban viszont minden rendű-rangú nő részt vehetett. Dendarában és a philae-i Hórusz-templomban számtalan leírás szól a zenés-táncos ünnepekről, itt találhatóak a Hathorhoz szóló himnuszok és dalok is.

Hathorhoz számos ünnep kapcsolódik. Sarjadás évszak 1. hónap 1. napján volt az „Újév ünnepe”, amelynek során az istennő Dendarában egyesült a napkoronggal, azaz atyjával, a napistennel. Hathor szobrát ekkor kihozták szentélyéből és az áldozati csarnok jobb oldalán lévő lépcsőfeljárón (ennek jobb oldali falán, a reliefeken, a királyt, különféle papokat, valamint a szentélyben lévő istennőt ábrázolták) felvitték a templom tetőteraszán lévő kápolnába. Itt történt meg a napistennel való szimbolikus egyesülés, majd az ellenkező oldalon tért vissza a menet és vitte az istennőt vissza szentélyébe.

Ugyanebben a hónapban tartották a „Lerészegedés ünnepét”, majd Sarjadás évszak 3. hónapjában következett „Hathor utazásának ünnepe”, amely az egész hónapot kitöltötte. Magát a hónapot is Hathorról nevezték el, aki ekkor az „Élet úrnője” és a „Termékenység úrnője” neveket kapta. Az ünnep középpontjában Hathor arany bárkájának processziója állt, amely a templom szent távához, a teremtés vizének szimbólumához vonult. Az ünnepelésben fontos szerepe volt a papiruszrázás rítusának (az ősmocsárból kilépő Hathor-tehén felidézése), az áldozatoknak, a zenének, éneknek és táncnak, a kórus imákat énekelt az „Arany (Hathor)”-nak. A teljes *Athy* (Hathor kopt neve) hónapban a termékenység állt a középpontban, amelyet a földre és az asszonyokra egyaránt a Nílus áradása hozott. Hathor egyik szerepe az új áradáshoz kapcsolódott, s a hónap végén tartott második processzió, a Nílus üdvözlésének szertartásán nyilvánult meg.

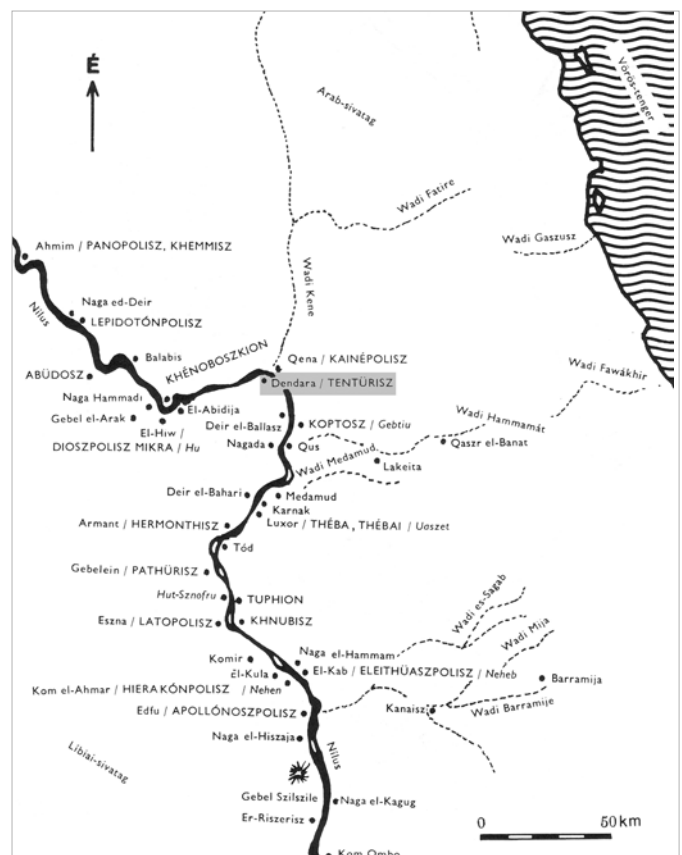
Áradás évszak 1. hónapjában tartották a „Vándorló istennő hazatérésének ünnepét” (lásd feljebb *A vándorló istennő mítosza*), majd a Forróság évszakának 2. hónapjában a „Völgy gyönyörű ünnepe” következett (ez a kifejezetten thébai ünnep Hat-

hornak mint a „Nyugat úrnőjének” ünnepe volt, azaz az istennőnek a halottak birodalmával kapcsolatos aspektusához kapcsolódott).

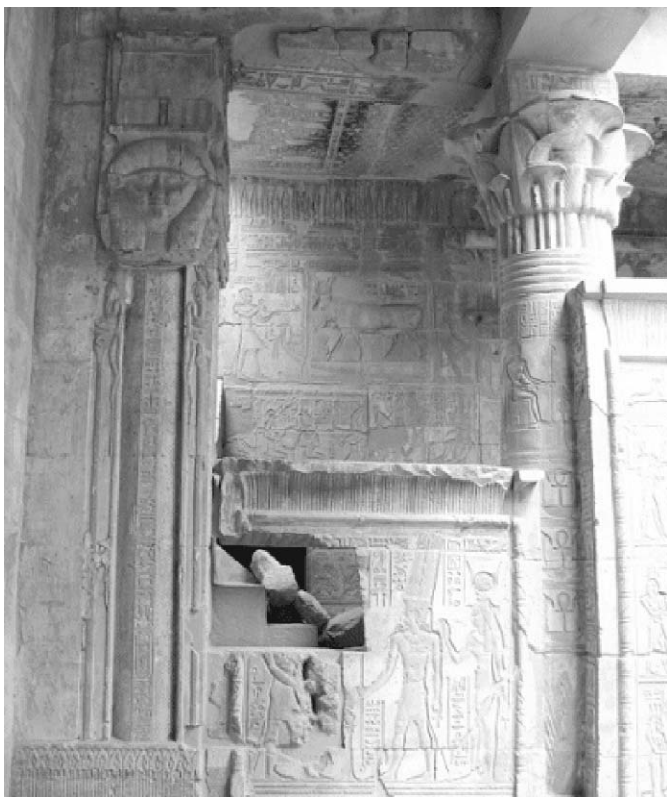
Az évszak 3. hónapjában a „Csodálatos újraegyesülés ünnepe” zárta a Hathorhoz kapcsolódó ünnepek sorát. Ekkor Hathor Dendarából Edfuba utazott, azon célból, hogy férjét, Hóruszt meglátogassa. Az istennő bárkáját öt kisebb hajó vontatta, Hathor megnevezése ekkor is az „Arany”, hajójának neve pedig „A szerelem úrnője”. Hathor és Hórusz nászára Edfutól északra, *Wetjeszet-Hórban* (jelentése: ‘ahol Hóruszt magasztalják’) került sor. Az edfui kozmogóniában ez a teremtés eredeti helye. A két isten itt zajló menyegzője állt az ünnep középpontjában, egyesülésük gyümölcse az új életet, a regenerációt és a termékenységet szimbolizálja. Az ünnep az Edfuba való megérkezéssel, majd negyven napos ünnepléssel és szertartásokkal folytatódott. A második nap reggelén Hathor és Hórusz jelképeit processzió keretében vitték fel a templom tetejére, ahol a ragyogó napsütésben „megérkeztek Ré színe elé”. Ezután a felvonulás a temetőbe és a környék szentélyeibe vonult, miközben kórus énekelt és fiatal lányok táncoltak.

Dendara, Hathor városa (az óegyiptomi *Junet* vagy *Tantere*, görögül *Tentyris*), a 6. felső-egyiptomi nomosz székhelye Felső-Egyiptom északi részén, Luxortól északra, a Nílus egyik kanyarulatában helyezkedik el. Az Óbirodalomtól kezdve fontos közigazgatási és vallási központ volt, a legkorábbi dinasztiáktól kezdve lelhetőek fel itt emlékek. A város első virágkorát az Óbirodalomban és az Első Átmeneti korban élte, ekkor jelentős méretű masztabák és tehénsírok épültek itt; az egyikben Hathor jelenik meg tehén alakjában.

Hathor temploma a Hathor–Hórusz–Ihy hármasságnak ad otthont. A görög-római időszakban épült ki, azóta is áll, a vele

Dendara fekvése a Nílus mentén

Hathor Ptolemaiosz-kori kistemploma, Philae. A kép bal oldalán Hathor-fejezetes oszlop, a falon Hathor tehén formájában, processziós bárkáján

egykorú templomok közül az egyik legépebben megmaradt épület. Az első megnevezett építető XII. Ptolemaios Aulétész (Kr. e. 2. század), az utolsók közé pedig Augustus és Nero tartozik. Mint a legtöbb templomot, Dendarát is a Nílus felé tájolták, mivel azonban a folyó itt egy nagy kanyarulatot tesz, a templom homlokzata észak felé néz, eltérve az általános kelet–nyugati tájolástól. A templom bekerítő falán belül számos, főleg római korú kioszk és kapu található. Hathor templomának alaprajza a klasszikus egyiptomi templomalaprajzot követi: a hatalmas nyitott udvar után a külső, majd belső hypostyl csarnok következik. A két oszlopcsarnok és az „újévi udvar” oszlopai Hathor-, illetve szisztrumfejezetesek, s a teremtés mocsarának növényei közül tehén alakban feltűnő Hathort jelképezik.

A déli külső falon reliefeken jelenik meg a szisztrum, ebben az esetben arannyal bevonva, amely Hathor „Az istenek aranya” melléknevét idézi fel. A templom legbelső és legvédettebb területén a szentély és az áldozati csarnok („a kilencség csarnoka”) helyezkedik el. A szentély falain látható feliratok szerint ebben állt Hathor szobra és szent bárkája, amelyen a felvonulások alkalmával utazott. A központi szentélyt tizenegy kápolna veszi körül, ezekben a Hathorhoz kapcsolódó istenek kaptak helyet. A templom szokatlan elemei a „kripták”, azaz a külső falba beágyazott szobák, amelyekben a kultikus eszközöket, okmányokat tárolták, illetve a templom védelmére szolgáló mágikus tárgyakat őrizték. A „kriptákban” állt továbbá Hathor *bájának* szobra, amelyet az Újév ünnepén egy lépcsősoron vittek fel a tetőre, ahol a szertartás alkalmával az istennő és a napkorong szimbolikusan egyesült. A tető érdekessége, hogy az ünnepi kioszkon kívül oroszlánfejű vízkö-pők is díszítik. A templom valamennyi oszlopát és falát – a többi későkori templomhoz hasonlóan, „képes enciklopédia”-funkciójának megfelelően – képekkel és feliratokkal zsúfolták tele.

A Hathorhoz írt dal az áldozati csarnokból a tetőre vezető nyugati lépcsőfeljáró falán található. Mint említettük, ezen a feljárón vitték fel Hathor szobrát a templom tetejére Újév ünnepének napján. Az alábbiakban a dal szövegét közlöm, saját fordításomban, néhány magyarázó jegyzettel. (A vers fordításában és a cikk elkészültében sokat segített Schreiber Gábor, akinek ezúton szeretnék köszönetet mondani.)

Mondás:

*Énekeljünk az aranynak, a tekintélyesnek,
aki felfénylik szentélyében,
énekeljünk az istenek aranyának,
békéltessük meg az istennőt!*

*Ó, megnyílik neked az út,
ó, hozzád vezet az út,
megnyílnak neked az utak tökéletesen.
Védeld meg téged az ég békében,
ujjong neked a Két Föld és a partok,¹
és egyként nyílik ki neked minden virág,
amikor a friss növények kiszökdülnek,
felragyog arcod tökéletesen.
Leccsillapodik az ég nézésedtől,
fényes a sivatag pillantásodtól,
megerősödik az ország tekintetedtől,
felragyog arcod a mocsárból.²*

*Ó, szépséges és friss az arany,
fénylő az arany, fénylő és friss!
Zenél neked az Ég csillagaival,
dicsér téged a Két Korong,³
dicsérnek téged az istenek,
imádkoznak hozzád az istennők.*

*Ó, szépséges és friss az arany,
fénylő az arany, fénylő és friss!
Zenél neked az egész ország,
táncolnak neked, akik benne élnek.⁴
Dicsér téged a Két Ország és az idegen országok,
hogy tedd az Alsó Eget⁵ az ő négy sarkára.⁶*

*Ó, szépséges és friss az arany,
fénylő az arany, fénylő és friss!
Zenél neked a Korong⁷ vég nélkül,
és a tenger az ő végtelenségében.
Áldanak téged a görögök,⁸
ujjonganak neked az országok.⁹*

*Ó, szépséges és friss az arany,
fénylő az arany, fénylő és friss!
Zenélnék neked a férfiak és nők,
táncolnak neked az isteni hatalmasságok,
dicsér téged a Két Föld egésze
és a Két Istennő.¹⁰
Imádnak téged,
az Ég ünnepel,
a Föld örvendezik.*

*Felragyog a fény arcodban,
mint egyetlen ünnepel Dél, Észak, Nyugat és Kelet,
megelégedetté tesz téged a király és testvérei.
A Föld nagyjai meghajlanak, félvén a Tekintélyest, a Nagy Őrjöngőt.¹¹
Megnyugszik szép arcod a királytól.*

JEGYZETEK A DAL SZÖVEGÉHEZ

- 1 Azaz egész Egyiptom.
- 2 Utalás arra a már fentebb említett képre, amelyen Hathor tehén képében előtűnik az ősi mocsárból.
- 3 A Nap és a Hold.
- 4 A földön élő emberek.
- 5 Óegyiptomi Nn.t, az Ég egyik formája.
- 6 Azaz: ‘alapítsd meg’.
- 7 Aton, a napkorong.
- 8 ḤA.w nb.w Az Egyiptomtól északra, a görög szigeteken élő népességet jelölő kifejezés.
- 9 Hathor itt nem csupán Egyiptom, hanem az egész világ uraként jelenik meg.
- 10 Uadzset kobraistennő, Alsó Egyiptom úrnője és Nehbet keselyűistennő, Felső Egyiptom úrnője.
- 11 Szahmettel való azonosítás, utalás a *Napszem-mítoszra*.

IRODALOM

- Altenmüller, Hartwig, „Feste“: *Lexikon der Ägyptologie*, Bd. II. Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, 1977, 171–191.
- Assmann, Jan, *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*, ford. Hidas Zoltán, Atlantisz, Budapest, 2004.
- Bains, J. – Málek, J., *Az ókori Egyiptom atlasza*, Helikon, Budapest, 2000.
- Budge, E. A. Wallis, *The Gods of the Egyptians Vol I.*, Dover Publications New York, New York, 1904.
- Capel, Anne, K – Markoe, Glenn, E. (szerk.), *Mistress of the House, Mistress of Heaven: Women in Ancient Egypt*, Hudson Hills Press, New York, 1996.
- Cawille, Sylvie, „La Chapelle de la Barque à Dendara“: *BIFAO* 93 (1993).
- Cawille, Sylvie, *Le temple de Dendera: Guide Archéologique*, Inst. Français d’Archéologie Orientale, Le Caire, 1990.
- Chassinat, Daumas, *Le Temple de Dendara*, Inst. Français d’Archéologie Orientale Vol. 6, Le Caire, 1952.
- Chassinat, Daumas, *Le Temple de Dendara*, Inst. Français d’Archéologie Orientale Vol. 8, Le Caire, 1978.
- Daumas, François, „Hathor“: *Lexikon der Ägyptologie* Bd. II, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, 1977, 1024–1033.
- Daumas, François, „Hathorfeste“: *Lexikon der Ägyptologie* Bd. II, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, 1977, 1034–1039.
- Desroches, N. Christiane – Le Blare, Christian, „Considérations sur l’existence des divers temples de monthou à travers des âges, dans lesite de tod“: *BIFAO* 84 (1984).
- El Mallakh, Kaman – Brackman, Arnold, *The Gold of Tutankhamen*, Newsweek, New York, 1978.
- El Sabban, Sherif, *Temple Festival Calendars of Ancient Egypt*, Liverpool University Press, 2000.
- Friedman, Florence (szerk.), *Gifts of the Nile: Ancient Egyptian Faience*, Thames & Hudson Ltd., London, 1998.
- Hart, George, *A Dictionary of Egyptian Gods and Goddesses*, Routledge, 1986.
- Faulkner, Raymond, *The Egyptian Book of the Dead*, University of Texas Press, 1985.
- Gay, Robert, *Women in Ancient Egypt*, British Museum Press, London, 1993.
- Galvin, Marianne, *The Priestesses of Hathor in the Old Kingdom and the 1st Intermediate Period*, Brandeis University, Waltham, 1981, 228–231.
- Junker, Hermann, *Der Auszug der Hathor-Tefnut aus Nubien*, Verlag der Königlich-Akademie der Wissenschaften, Berlin, 1911.
- Mariette, Auguste, *Dendérah: description générale du grand temple de celle ville*, Tome 3., éd. A. Frank, Paris, 1870–1880.
- Meeks, Dimitri – Meeks, Christine, *Daily Life of the Egyptian Gods*, Ithaca – New York, 1996.
- Pinch, Gerald, *Magic in Ancient Egypt*, British Museum, London, 1994.
- Roberts, Alison, *Hathor Rising: The Power of the Goddess in Ancient Egypt*, Inner Traditions International, Rochester, VT, 1997.
- Roeder, Günther, *Der Tempel von Dakke*, Les Temples Immergés de la Nubie Series Vol. 2, Service des Antiquités de l’Égypte, 1930.
- Salih, Muhammad – Hourig, Sourouzian, *The Egyptian Museum Cairo: Official Catalogue*, Organisation of Egyptian Antiquities, Cairo, 1987.
- Salih, Muhammad, „Tomb of Ihy“: *Three Old Kingdom Tombs at Thebes*, Philip von Zabern, Mainz am Rhein, 1977.
- Schafik, Allam, *Beiträge zum Hathorkult (bis zum Ende des Mittleren Reiches)*, Hessling Verlag, Berlin, 1963.
- Stahelin, Elisabeth, „Untersuchungen zur ägyptischen Tracht im Alten Reich“: *MÄS* 8 (1966) 175–176.
- Watterson, Barbara, *The House of Horus at Edfu: Ritual in an Ancient Egyptian Temple*, Tempus Publishing Ltd., 1998.
- Wilkinson, Richard, *The Complete Temples of Ancient Egypt*, Thames & Hudson, London, 2000.
- Wilson, Penelope, *A Ptolemaic Lexikon: a Lexicographical Study of the Texts in the Temple of Edfu*, Orientalia Lovaniensia Analecta 78, Peeters en Departement Oosterse Studies, Leuven, 1997.